

Mēra postījumi Vidzemē 1710. gadā.

17. g. s. beigās un 18. g. s. sākumā latviešu tauta piedzīvoja vienu no lielākām katastrofām, kādas liktenis viņai sūtījis. Ļaužu skaits katastrofiski samazinājās. Dzīvi palikušie zaudēja daudz no savas mantas. Vidzemes zemnieki nāca lielākā atkarībā no muižniekiem, zaudēja daudz no savām tiesībām un drīz piedzīvoja stāvokli, ko var saukt par faktisku verdzību. Kurzemes zemnieki bija nonākuši jau agrāk pilnīgā muižnieku varā.

Katastrofu radīja trīs nelaimes: bads, Ziemeļu karš un mēris.

Bada gadi uznāca Vidzemē drīz pēc lielā kadastra izdarīšanas 1695.—1696. g. Zviedru valdība zemnieku zemi izmērīja, novērtēja tās ienesību un pēc tās noteica zemniekiem kļaušas un došanas. Lai varētu spriest, cik šī reforma bija laba, vai tai nebija kādu organisku trūkumu, vajadzēja izmēģināt to kādu laiku praksē. To izdarīt nebija lemts. Uznākušos bada gados zemnieku turība sabruka. Pēc bada dažas zemnieku mājas palika tukšas: zemnieki bija izmiruši. Par to, cik lielus upurus no latviešu tautas prasīja šie bada gadi, sīkāku pētījumu mums vēl nav.

Pagāja pēc bada četri gadi, un sākās karš. Kārtība, ko ieveda zviedri Vidzemē, ko bada gadi bija jau skāruši, sāka brukt. Kara laikos dzīvoja, kā varēja. Kad beidzās karš, notika muižu restitūcija, un labvēlīgie zemniekiem zviedru jaunievedumi aizgāja pagājībā. Vēlāk, grūtos laikos zemnieki sāka tos atcerēties ar skumjām, nožēloja, ka tie beigušies, un sāka tos idealizēt.

Karš atnesa materiālo postu. Kara laikā gāja bojā arī ļaudis, kas tika izkauti un aizvesti gūstā. Ziemeļu kara posta apmēri vēl nav noskaidroti. Vēstures literatūrā postu, kas uznāca zemei kapa gados, parasti izskaidro ar krievu kara gaitām. Bet kara gados pār Latviju gāja arī mēris, kas aiznesa kapā daudz ļaužu, daudz vairāk par karu. Mēris samazināja darba ļaužu skaitu; pēc tā dzīvi palikušiem bija jāstrādā vairāk un grūtāk.

Ziemeļu karš sākās aiz Pētera Lielā vēlēšanās iegūt Krievija Baltijas jūras krastus. Izdarītie pirms tam mēģinājumi iegūt Melnā jūras krastus un pa šo jūru nodibināt sakarus ar Vakareiropu neizdevās. Ceļā tam bija varenā Turcija. Nobīdīt to no ceļa Pēterim nebija pa spēkam, kaut gan cīņu ar turkiem viņš veda kopā ar Poliju un Lietuvu. Ar Polijas-Lietavas valsti Krievija noslēdza mieru un sabiedrību pret turkiem 1686. gadā, iegūdamā par to no Polijas tiesības paturēt jau agrāk okupēto Kijevu. Pēc tam krievi lauza 1681. gadā noslēgto uz 20 gadiem ar turkiem un tatāriem pamieru un uzsāka karu. Krievija sarīkoja pret Turciju četrus kara gājienu: 1687. un 1689. g. uz Krimu bez panākumiem un 1695. un 1696. g. uz Azovu. Azovas cietoksni un pie tā Azovas jūras krastus Krievija ieguva, bet tam bija maza nozīme,

kamēr izeja no Azovas jūras Melnā jūrā un izeja no Melnās jūras atradās turku rokās. Bet turkus pieveikt Krievijai nebija pa spēkam...

Cik šie kara postījumi kopskaitā bija lieli? Uz šo jautājumu atbildes mums nav. Netika skaitīti aizvestie gūstā, netika skaitītas nodedzinātās sētas, nolaupītie zirgi un citi lopi. Par šiem postījumiem ir tikai sporādiskas ziņas. Ir zināms pēc ļaužu skaitīšanas datiem pēc mēra, ka Alūksnes draudze pazaudēja aizvestus gūstā kopskaitā 588 un Gulbenes draudze—75 cilvēkus. Visās draudzēs aizvesto gūstā tik daudz nevarēja būt, kā šajās pierobežas draudzēs. Par kara postu Livonijā spriež vēl pēc krievu pārstāvju vārdiem, teiktiem miera sarunās ar zviedriem Alandu salās (sākās 1717. g.). Krievi, kaulēdamies par Livonijas pievienošanu Krievijai, aizrādīja zviedriem, ka Livonija nopostīta uz 50 gadiem. Šis aizrādījums tomēr skaidrības nekādas nedod. Sarunās krievi, lai pierunātu zviedrus piekāpties, Livonijas postu varēja pārspīlēt, bez tam šajā postā jāieskaita arī mēris, kas aiznesa kapā vairāk ļaužu, nekā visi kara postījumi.

Mēris mūsu zemē atnāca no Prūsijas. Sērga izplatījās Kurzemē. No Kurzemes tā pārnāca uz Vidzemi, aizgāja uz igauņu zemi. Karaspēks gar Daugavu aiznesa to uz Daugavpili. Dienvidos tā aizgāja līdz Kijevai.

Rīgas mācītājs Bartolomejs Depkins, kas pats izslimoja mēri, atstāja mums šās slimības aprakstu.

Sērgai raksturīgs bija karstums, suņanaglas un augoņi. Karsonis ilga dienas 5—7. Daži tā vietā sajuta nogurumu ar žāvām, reiboni, vēdergrauzes, aukstumu. Labi bija, ja sāka svīst. Dažiem karstumu pavadīja baiļu sajūta. Pēc tam iekaisa dziedzeri, skaitā I—5, parādījās sunsnaglas un augoņi, skaitā 3—21, vai arī to vietā sarkani, reizēm melni plankumi ādā. Kamēr augoņi neizauga, slimie cieta no caurejas vai arī no cieta vēdera. Dažus slimniekus caureja mocīja nedēļas 3—4, un tikai tad iekaisa dziedzeri. Dažiem sāpēja āda, dažreiz neciešami.

Augoņi parādījās dažādās vietās, pa lielākai daļai vienā pusē *partis verecundae*, dažiem citur, daždažādās ķermeņa daļās. Augoņu lielums bija dažāds: no baloža olas lieluma līdz divu dūru vai 3/4 stopa pudeles lielumam. Daži augoņi auga nedēļas 2, 3—7.

Mirēji slimoja 1—5, reti 6 un 7 dienas. Atveseļošanās varēja sākties katrā slimības stadijā. Dažiem pēc izveseļošanās, pat nedēļas 6—8 pēc slimības, no jauna parādījās augoņi.

Domā, ka Depkina aprakstītā sērga bija buboņu mēris.

Kurzemē mēris plosījās 1710. gada vasarā. Kurzemes hercogistes valdība statistikas par mirušiem neveda, tāpēc nav iespējams noskaidrot, cik kurā vietā ļaužu izmira. Domā, ka Kurzeme sērgā varēja zaudēt ap 200.000 cilvēku. Sērgā nomira arī superintendents Hollenhāgens un vēl citi 19 mācītāji.⁹⁾ Par sērgas niknumu var spriest pēc dažiem mums zināmiem gadījumiem. Zūru muižā sešu mēnešu laikā nomira 1809 cilvēki. Izmira pavisam 44 zemnieku mājas un 13 iebūviešu māju. Palika dzīvi: 118 saimnieku, 23 saimnieku dēli, 16 kalpu un 32 kalpones, 5 iebūvieši, 125 sievietes un 19 bērnu, kopā 382 cilvēki. Nomira tāpat 87% no visiem, kas Zūrās dzīvoja līdz sērgai. No mirušo mantas muiža mantoja: 82 dālderus naudā, sudrabā — 2 biķerīšus un 3 karotes, kopsvarā 22½ lotes, labības — 4 pūrus kviešu, 55½ pūra rudzu, 7½ pūra miežu, 1¾ pūra auzu, 1 miežu un 16 rudzu tupes; lopus: 154 govīs, kas

tika pārdotas par 4 gulžiem gabalā, un 40 teļus, par kuriem dabūja pa 2 gulži gabalā. To ieguva no 47 mājām. Cits niecīgais mantojums palika dzīvajiem.

Hercogs Frīdrihs 12. jūn. Grobiņā deva rīkojumu par to, kas jādara mēra laikā. Jelgavā katru dienu jānotur 2—3 lūgšanas stundas — vāciem rātsnama priekšā, bet latviešiem uz klāja lauka. Slimie jānes vispirms uz Brandenburgas rijām, saslimušie ar mēri—uz Šolera rijām, veseljošies —uz Magnusa Plāceņa rijām. Par mēra ārstu iecelts Pēteris Vēgners; grūtos gadījumos viņam ar rakstu jākonsultējas ar doktoru Bertuliusu. Visiem nabagiem hercogs izsniegs zāles par brīvu. Jelgavas vārti jāapsargā. Katrs sargs un slimnieku kopējs dabū no hercoga magazinām pa 2 mārciņām maizes. Izmirušās mājas jāaiznaglo. Mājas, kur sērga, un kas izmirušas, jāapzīmē ar baltu krustu. Tie, kas tajās ies zagti, jāpakar. Visi mirušie apbedāmi kapsētā bez zvaniem. — 18. jūnijā hercogs ar patentu griezās pie muižu rentniekiem, ķīlu muižu turētājiem un pilskungiem ar uzaicinājumu saudzēt zemniekus un neatstāt tos bez atbalsta. Zemniekiem paziņots, lai tie ar savām sūdzībām mēra laikā neapgrūtina hercogu, bet lai paciešas, kamēr ierogas komisija. Vecaucē zemnieki sāka nepaklausīt, negribēja sēt un plaut. 9. oktobrī uzdeva garīdzniekiem pamācīt zemniekus, ka jādzīvo paklausībā hercoga ierēdņiem. Nepaklausīgo iebiedēšanai pavēlēja celt karātavas. 26. novembrī pavēlēja atlikt mēra laikā pilstiesas sēdes. Izdeva arī pavēli, ka neviens nedrīkst hercogam tuvoties, kad viņš atgriezies no Pēterpils pēc savām kāzām ar Krievijas princesi Annu.

No Kurzemes mēris drīz pārnāca uz Vidzemi. Sērga izplatījās pa satiksmes ceļiem, veseliem pieskaroties slimajiem vai to lietotiem priekšmetiem. Satiksmes ceļi no Kurzemes uz Rīgas apkārtni bija kustības pilni. Dažas krievu karaspēka nodaļas atradās Kurzemē. Pēteris Lielais bija noraizējies par to, ka sērga var iekļūt krievu karaspēkā. 10. maijā viņš ziņoja Šeremetjevam, krievu armijas virspavēlniekam pie Rīgas, ka saņemtas ziņas no Tomā pieņemtā Krievijas dienestā ārsta, ka Jelgavā un citās vietās Kurzemē mēris. Pēteris pavēlēja Šeremetjevam ievākt par to ziņas un spert aizsardzības soļus. Krievu armijā sērga parādījās 14. maijā. Pret sērgas izplatīšanos Šeremetjevs spēra aizsardzības soļus, kā tas redzams no viņa 18. maijā dotās pavēles artilērijas ģen. leitnantam Brisam...

Sērgas gaitas tomēr apturēt nevarēja. Mēris plosījās krievu karaspēkā, pārgāja uz ielenkto Rīgu un tās garnizonu, izplatījās pa laukiem, plosījās visu vasaru, atslāba rudenī un mitējās nākot ziemei. Bijās, ka tā var atgriezties nākošā, 1711. gadā, gatavojās uz to, bet tas nenotika; sērga izbeidzās. Kad mēris bija pārgājis, ekonomiskais vietnieks stājās pie tā upuru skaita noskaidrošanas un konstatēšanas, cik palicis muižās dzīvu zemnieku. 1711. g. 21. augustā viņš ar cirkulāru uzdeva mācītājiem ievākt par šo ziņas pa draudzēm un muižām. Cik ļaužu gāja bojā no kara, cik aizvesti gūstā, nebija jāuzdod. Mācītāji ziņas ievāca un sastādīja mirušo un dzīvo sarakstus. Daži no šiem sarakstiem uzglabājušies. Pēc ievāktām ziņām tika sastādīts summārs pārskats par muižu iedzīvotājiem, sagrupētiem pa draudzēm, ar virsrakstu: *“Annotation, wie viel Menschen durch die Contagion auszusterben und wie viel auch an Manns und Weibes Personen gross und kleinam leben und in jedem Gesinde vorhanden seyen mogen, Anno 1711, wie solches aus dem Lande von der Priesterschaft rapportiret vvorden.”* Šajā pārskatā

ir arī vēlāka laika ieraksti, pat no 1713. g. Lai gūtu priekšstatu par mēra postu, pareizāki būs, ja apskatīsim katru muižu un draudzi atsevišķi, konstatējot mēra upurus uzdotos skaitļos un aprēķinot tos procentos.



3. Doles draudze (Dahlen).

Doles draudze arī atradās karaspēka nometņu rajonā.

Par mācītāja muižu, kas bija priekš kara 1 a. liela, nav nekādu ziņu. Tā tukša. 1715. gadā tajā ir 15 cilvēku, no tiem 7 darba spējīgi, un zemes $\frac{1}{2}$ a., bet 1716. gadā ierakstīts $\frac{3}{8}$ a.

Nulpes sala (Nolpenholm), $\frac{3}{4}$ a. liela, arī tukša.

Doles m. (Dahlen mit Neuhoff) dzīvs 151. Mirušie nav uzdoti, bet to vajadzēja būt daudz, spriežot pēc tā, ka arklu skaits samazināts no $15\frac{1}{2}$ uz $6\frac{1}{2}$.

Ķekavā (Keckau) dzīvi 6, miris 91 = 93,8%. Arklu skaits agrāk 2, samazināts uz $\frac{1}{4}$.

Bērzmentē (Bersemünde) dzīvi 37, miruši 89 = 70,6%. Agrāk 2 arkli, pēc mēra — $\frac{1}{2}$.

Pulkarnē (Pulkarln) dzīvi 15, miruši 197 = 90%. Priekš kara bija $4\frac{1}{4}$ a., pēc mēra — $\frac{3}{4}$.

Visā draudzē uzdoti dzīvi 214, miruši 377. Pēdējais skaitis būtu stipri jāpalielina ar Doles muižā mirušiem. Ja neskaitām šo muižu, tad dabūjam šajā draudzē mirušo 86,6%. Darba spējīgu uz 1 arklu caurmērā iznāk 18,2.

4. Salaspils draudze (Kirchholm).

Salaspils draudze, liekas, visvairāk cietusi. Šajā draudzē bija 9 zemes īpašumi. 7 no tiem tukši, bet nav atzīmēts, cik par to vainojams mēris. Apdzīvotas tikai 2 muižas:

Stopiņu m. (Stopiushoff) dzīvi 15, miruši 226 = 93,7%. Priekš kara bija $2\frac{1}{2}$ a., pēc mēra — $\frac{1}{2}$.

Ulbrokas m. (Stubbensee) dzīvi 17. Mirušo skaits nav uzrādīts. Priekš kara bija $4\frac{1}{2}$ a., pēc mēra — $\frac{1}{2}$. Šajā draudzē uzrādīts tikai 1 apdzīvots arkls, ko apstrādā 21 darba spējīgs cilvēks. Pēc muižnieku C. M. Tīzenhauzena (Trastenhoff) un Cr. Cimmermaņa (Stubbensee) ziņojumiem, šajā draudzē ļaudis pa daļai izmiruši, pa daļai aizgājuši citur, jo ēkas nopostītas un zemnieki palikuši bez lopiem. Tos būs paņēmuši krievu kareivji. Mirušo procenti dabūjami tikai par vienu—Stopiņu m.—93,7%. Atzīmējams, ka visvairāk cietušas vietas pie Daugavas, mazāk pie Juglas. Ka no Daugavas puses ļaudis ir aizgājuši, redzams no tā, ka 1715. gadā Salaspils muižā ir saradušies 36 vīrieši, 31 sieviete darbaspējīgi, 38 bērni, jaunāki par 15 gadiem, un 4 nespējīgi veci. Šo 109 cilvēku skaitā ir tikai 9 atnākuši no svešuma pēc 1712. gada, bet toties no vecajiem iemītniekiem 7 ir miruši šai laikā.

5. Ikšķiles draudze(Uxküll).

Mācītāja muiža, 1 a. liela, tukša. Mirušie nav uzdoti. Tā tukša arī 1715. gadā.

Ikšķilē (Uxkull) dzīvi ir 153, miruši 835 = 84,5%. Priekš kara bija $19\frac{3}{4}$ a., pēc mēra — $6\frac{1}{8}$.

Tīnūzos (Lindenberg) dzīvi 5, miruši 158 = 96,9%. Priekš kara bija $3\frac{1}{4}$ a., pēc mēra — $\frac{1}{4}$.

Turkalnā (Turkall od. Bandemirshoff) dzīvi vietējie 16 un 2 sveši, miruši 127 = 88,8% (rēķinot no vietējiem). Arklu priekš kara bija $1\frac{5}{8}$, pēc mēra — $\frac{1}{2}$.

Berkavas m. (Borkowitz) dzīvi 50, miruši 115 = 69,6%. Arklu priekš kara un arī pēc mēra — $1\frac{1}{2}$.

Sprēstiņu m. (Prebstingshoff) dzīvi 10, miruši 73 = 87,9%. Arklu priekš kara bija $1\frac{1}{4}$, pēc mēra — $\frac{3}{8}$.

Visā draudzē dzīvi 236, miruši 1308 = 84,7%. Arklu skaits samazināts no $28\frac{3}{8}$ uz $8\frac{3}{4}$. Uz vienu arklu iznāk caurmērā 20 darba spējīgu cilvēku.

Šeremetjeva karaspēkā pie Rīgas mēri nomira 9800 cilvēku.